

iNSAN
VÜCUDUNA
SEYAHAT

GAVIN FRANCIS

ÇEVİRİ: ŞİRSEL TAŞ

domingo

İNSAN VÜCUDUNA SEYAHAT
GAVIN FRANCIS

Özgün ismi: Adventures in Human Being
© Gavin Francis, 2015, 2016

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Anatolialit Telif Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Türkçe yayın hakları:
© 2017 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Sertifika No: 12746
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.

Çeviri: Şiirsel Taş
Editör: Algan Sezgintüredi
Kapak İllüstrasyonu ve Tipografi: Sarah King
Özgün Kapak Tasarımı: Peter Dyer
Kapak Uyarlama: Melike Oran
Sayfa Uyarlama: Bahadır Erşık

ISBN: 978 605 198 004 1

Baskı: Haziran 2017
Matsis Matbaa Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51
Sefaköy, İstanbul
Tel: (212) 624 21 11 Sertifika No: 20706

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.
No: 4/10 Beyoğlu İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr

www.domingo.com.tr

İçindekiler

Gizlilik Notu	xi
Önsöz	I
Beyin	
1. Ruh Cerrahisi	7
2. Nöbetler, Kutsallık ve Psikiyatri	15
Baş	
3. Göz: Görmenin Rönesansı	33
4. Yüz: Güzel Felç	46
5. İç Kulak: Kara Büyü ve Vertigo	62
Göğüs	
6. Akciğer: Yaşamın Nefesi	73
7. Kalp: Martı Sesi Üfürümleri ve Meddücezir Üzerine	85
8. Meme: İyileşmeye Dair İki Bakış Açısı	95
Üst Uzuvar	
9. Omuz: Silahlar ve Zırh	107
10. Bilek ve El: Delinmiş, Kesilmiş ve Çarmıha Gerilmiş	119
Batın	
11. Böbrek: Son Armağan	135
12. Karaciğer: Bir Peri Masalı Sonu	150
13. Kalınbağırsaklar ve Rektum: Muhteşem Bir Sanat Eseri	160

Pelvis	
14. Genital Organlar: Bebek Yapmaya Dair	169
15. Rahim: Yaşam ve Ölüm Arasındaki Eşik	185
16. Plasenta: Ye, Yak, Ağaç Dibine Göm	191
Alt Uzuvlar	
17. Kalça: Yakup ile Melek	205
18. Ayaklar ve Parmaklar: Bodrumdaki Ayak İzleri	216
<i>Sonsöz</i>	229
<i>Teşekkür</i>	235
<i>Kaynaklarla İlgili Notlar</i>	239
<i>Görseller</i>	247
<i>Dizin</i>	251

Önsöz

Nasıl ki insan toprak, su, hava ve ateşten yapılmışsa dünya da öyledir; nasıl ki insanın içinde bir kan gölü varsa... dünyanın da benzer şekilde yükselip alçalan okyanusu vardır.

Leonardo da Vinci

ÇOCUKKEN DOKTOR OLMAK istemiyordum; coğrafyacı olmak istiyordum. Haritalar ve atlaslar, manzaranın gerisinde saklı olanı ortaya koyan görüntülerle dünyayı araştırmanın bir yoluydu ve pratik kullanıma yönelikti. Hayatımı bir laboratuvar da ya da kütüphanede harcamak istemiyordum; yaşamı ve yaşamın getirdiği olasılıkları araştırmak için haritaları kullanmak istiyordum. Gezegenin nasıl oluştuğunu anlarsam, insanlığın gezegen üzerindeki yerini daha iyi idrak edebileceğim gibi, kendimi geçindirebilecek bir beceri de kazanmış olacağımı düşünüyordum.

Yaşım ilerledikçe yeryüzü haritasına duyduğum ilgi içimizdeki haritaya kaydı; coğrafya atlasımın yerini anatomi atlası aldı. Başlarda ikisi de pek farklı görünmüyordu; mavi toplardamarlar, kırmızı atardamarlar ve sarı sinirler bana ilk atlasımdaki renkli nehirleri, anayolları ve tali yolları hatırlatıyordu. Başka benzerlikler de vardı: Her iki kitap da doğanın o muhteşem karmaşıklığını anlaşılabilir, hâkim olunabilir bir basitliğe indirgiyordu.

İlk anatomistler, insan vücudu ile varlığımızı sürdürmemizi sağlayan gezegen arasındaki doğal bağıntıyı görmüşlerdi;

vücudumuz evrenin minyatür bir yansıması, bir *mikrokozmostu*. İnsan vücudunun yapısı dört elementi yansıtıyordu. Bir anlamı vardı bunun: Vücudumuzu destekleyen, kalsiyum tuzlarından yapılmış iskeletimiz kimyasal açıdan tebeşire ve kireçtaşına benziyordu. Kanla dolu ırmaklar kalbimizdeki deltalara açılıyordu. Vücut hatlarımız engebeli araziye andırıyordu.

Coğrafya aşkımdan asla vazgeçmedim; tıp eğitiminin yükü hafifler hafiflemeyi keşif gezilerine çıkmaya başladım. Seyahat ederken doktor olarak çalıştığım zamanlar da oldu ama çoğu kez sadece yeni yerler görmek, yeryüzünün ve insanların çeşitliliğini deneyimlemek ve gezegenle olabildiğince yakından tanışabilmek için gezdim. Diğer kitaplarımda bu seyahatleri anlatırken, gezip gördüğüm yerlerin bendeki izdüşümlerini aktarmaya çalıştım ama mesleğim beni, gerek hayatımı kazanma yolum gerekse hepimizin başlangıç ve bitiş noktası olduğundan, hep insan vücuduna getirdi. İnsan vücudunu öğrenmek diğer her şeyi öğrenmekten farklıdır: İlgi odağı *sizsinizdir* ve insan vücudu üzerinde çalışmanın benzersiz bir dönüştürücü gücü ve doğrudanlığı vardır.

Tıp fakültesini bitirdikten sonra acil tıp eğitimi almaya niyetlendim ama gece nöbetlerinin acımasızlığı ve hastalarla temasın gelip geçiciliği işimden duyduğum tatmin hissini eritti. Çocuk doktoru ve kadın doğum uzmanı olarak çalıştım, bir geriyatri koğuşunda hekimlik yaptım. Ortopedi ve beyin cerrahisinde asistanlık yaptım. Kuzey ve Güney Kutbu'nda ekspedisyon hekimi olarak çalıştım, Afrika ve Hindistan'daki sağlık ocaklarında görev yaptım. Bu işlerin hepsi insan vücudunu kavrayışımı etkilemiştir: Acil durumlar, insan hayatının en hassas olduğu anlara ilişkin yüksek farkındalık gerektiren uç örneklerdir. Ancak yıllar içinde tıbbı dair en derin ve tatminkâr içgörüyü kazanmamı sağlayan tecrübeler, her gün yaşadığım daha yakın karşılaşmalar oldu. Son yıllarda şehir merkezindeki küçük bir klinikte aile hekimi olarak çalışıyorum.

Kültür –doktor olsanız bile– insan vücudunu kafanızda canlandırma ve mesken tutma şeklinizi sürekli yeniden biçimlendirir. İnsanlığın en hoş hikâyelerinden ve en muhteşem sanat eserlerinden bazılarının modern tıp pratiğiyle nasıl bir ilişkisi ve etkileşimi olduğunu, hastalarımınla yaptığım görüşmelerde sık sık fark ediyorum. Sonraki bölümlerde bu bağlantılardan bazısına daha derinlemesine bakacağız.

Birkaç örnek vereyim: Yüz felci geçirmiş bir hastayı değerlendirirken, sadece kişinin kendini ifade edememesinden kaynaklanan yılgınlığı değil, ressamların ifadeyi portreye yansıtmakta yüzyıllardır çektiği güçlüğü de hatırlarım. Meme kanserinde iyileşmeyi düşünürken, iyileşme ile kast edilenin her hasta için farklı olduğunu bilirim. Homeros’un *İlyada*’sı gibi üç bin yıllık metinler, ister eski zamanlara ister modern çağa ait olsun, omuz incinmeleri konusunda fikir verebilir. Anaokulunda öğrendiğimiz masallar hastalık, koma ve dönüştürme kavramlarını büyük bir incelikte ele alır. Plasenta ile göbek bağına ortadan kaldırma yöntemlerimiz üzerinde düşünürken, bedenlerimize tatbik ettiğimiz geleneklerin muhteşem çeşitliliği beni çok etkilemiştir. Mücadele ve kurtuluş mitleri, dünyanın dört bir tarafındaki ortopedi koğuşlarında anlatılan iyileşme öykülerinde yansımasını bulur.

Bir yazı türü olarak “deneme”, “denemek” sözcüğünden gelir; ben de bu kitabın her bölümünde, vücudun bir parçasını olası pek çok bakış açısından sadece birine göre incelemeyi denedim. Geniş kapsamlı olması mümkün değildi; ne de olsa vücudumuz bir yığın parçadan oluşmuş bir bütün ve bunların her birini etkileyen pek çok hastalık var. Bölümleri, anatomi kitaplarındaki gibi tepeden tırnağa doğru sıraladım ama siz, istediğiniz sırayla okuyabilirsiniz. Yine de en uygun yaklaşım muhtemelen tepeden tırnağa doğru gitmek, benimle birlikte vücudu bir uçtan diğerine kat etmek olacaktır.

Hayatımı tıpla kazanıyorum ama hekimlik yapmak bana aynı zamanda insan deneyimi konusunda bir dağarcık

kazandırdı. Zaaflarımızı ve güçlü yönlerimizi, kutlamaların yanı sıra hayal kırıklıklarımızı hatırlatan olaylarla her gün karşılaşıyorum. Bir klinik açmak, insanların sadece bedeninde değil, hayatında da yolculuğa çıkmak gibidir. Mantıkayı genellikle iyi bilirim ama ilk kez ayak basılacak bakir kalmış yerler her zaman vardır ve her gün yeni bir panorama yakalarım. Tıp mesleği yalnızca vücudun bölümleri arasında çıkılan bir yolculuk değil, aynı zamanda hayatın olasılıklarına dair bir keşif gezisi, insana dair bir maceradır.

KLİNİKTE TİPİK BİR SABAH; ekranda otuz-kırk ismin sıralandığı, o günkü hastalarımın listesine bakarken kahvem soğuyor. Çoğunu gayet iyi tanıyorum ama listedeki ilk isim benim için yeni. Tek tıklamada ekranda tıbbi kayıtları açılıyor; sol üst köşedeki doğum tarihine bakınca daha geçen hafta dünyaya gelmiş olduğunu görüyorum. Henüz birkaç günlük bir bebek ve bugünkü karşılaşmamız, her şey yolunda giderse önümüzdeki seksen-doksan yıl boyunca kayda düşülecek tıbbi notların ilki olacak. Boş ekran görüntüsü, önünde uzanan hayatın bütün olasılıklarıyla parıldıyor.

Bekleme salonuna açılan kapıdan bebeğin adını sesleniyorum. Oğlunu kucağında pırpırlayan annesi sesimi duyunca yavaşça ayağa kalkıyor. Gülümseyerek gözlerimin içine bakıyor, kucağında bebeğiyle peşimden muayene odasına giriyor.

“Ben, Dr. Francis,” diyorum oturması için ona yer gösterirken. “Sizin için ne yapabilirim?”

Gurur ve endişe dolu bir ifadeyle oğluna bakıyor. Söze nasıl başlayacağına karar vermeye çalışırken onu seyrediyorum.

BEYİN

Ruh Cerrahisi

Yapısı böyle tuhaftır ruhlarımızın: Başarı yahut yıkımla aramızdaki bağ, bu kadar zayıftır.*

Mary Shelley, *Frankenstein*

İLK KEZ BİR İNSAN BEYNİNİ elime aldığımda on dokuz yaşındaydım. Beklediğimden ağırdı; gri, sert ve laboratuvar gibi soğuktu. Yüzeyi, nehir yatağından alınmış, üzeri yosun kaplı bir taş gibi kaygan ve pürüzsüzdü. Elimden düşürüp fayans kaplı zeminde darmadağın oluşunu göreceğim diye ödüm kopmuştu.

Tıp fakültesinde ikinci yılımın başındaydım. İlk yıl dersler, kütüphane, partiler ve aydınlanma anlarıyla harala gürele geçmişti. Sözlükler dolusu Yunanca ve Latince terminolojiyi yalayıp yutmamız, bir kadavranın anatomisini derinlemesine öğrenmemiz, vücut biyokimyasının yanı sıra her organın fizyolojisine, mekanığı ve matematiğiyle hâkim olmamız istenmişti. Daha doğrusu, beyin dışında her organın. Beyni ikinci yıla saklamışlardı.

Nöroanatomi Öğrenme Laboratuvarı, Edinburgh'un merkezinde, Victoria döneminden kalma bir binadaki tıp fakültesinin ikinci katındaydı. Girişteki taştan lentoya şu sözler kazınmıştı:

* Yiğit Yavuz çevirisi (ç.n.)

CERRAHİ ANATOMİ TABABET UYGULAMASI

ANATOMİ sözcüğüne yapılan vurgu, vücut yapısını incelemenin birincil öneme sahip olup öğrenmemiz gereken cerrahi ve tıp ("tababet") ile ilgili diğer becerilerin ikincil olduğunu ifade ediyordu.

Nöroanatomî laboratuvarına gitmek için merdivenleri çıkıp bir mavi balinanın çene kemiğinin altından ve iki Asya fili iskeletinin arasından geçmemiz gerekiyordu. Bu kalıntıların tozlu ihtişamında, harikalar dolabından fırlamış bu garabette, sanki Victoria dönemi koleksiyoncuları, düzenleyicileri ve tasnifçilerinin ait olduğu kardeşlik cemiyetine kabul ediliyormuşuz gibi insana güven veren bir şeyler vardı. Sonra tekrar basamakları tırmanır, çift kanatlı kapılardan geçer, sonunda bizi bekleyen şeye ulaşırdık: kovaların içindeki kırk beyin.

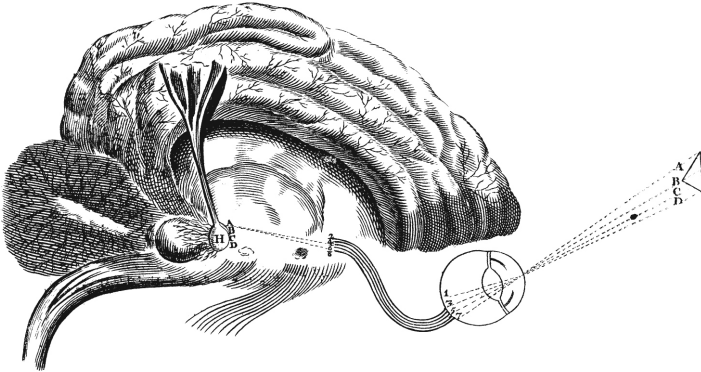
(Kullanmadan önce çalkalayın)

Okutmanımız Fanney Kristmundsdottir, İzlandalıydı ve sosyal hizmetler memuru olarak ikinci bir işi daha vardı. Yani hamile kaldığımızda da onu görmeye gidiyordunuz, aynı sınavdan iki kereden fazla çıktığımız zaman da. Sınıfın önünde durup elinde tuttuğu yarım beynin loplarını ve bölümlerini göstermeye başladı. Kesitine bakınca beynin içi, yüzeyine göre daha soluktu. Dış yüzeyi pürüzsüzken, içinde birbirine bağlı bir dizi karmaşık odacık, boğumlar ve lif demetleri vardı. Özellikle “ventriküller” olarak bilinen odacıklar girift ve gizemliydi.

Koruyucu sıvıdan yayılan buharla yanan gözlerimi kırıpşırtarak kovadan bir beyin çıkardım. Muhteşem bir şeydi. Beyni ellerimin arasında tutarken, bir zamanlar içinde var olmuş bilinci, nöronlarıyla sinapslarını harekete geçiren duyguları düşünmeye çalıştım. Diseksiyonda birlikte çalıştığım arkadaşım tıbbı geçmeden önce felsefe öğrenimi görmüştü. “Şunu bana versene,” dedi beyni elimden alırken. “Epifiz bezini bulmak istiyorum.”

“Epifiz bezi ne?”

“Descartes’ı hiç duymadın mı? Epifizin ruhun makamı olduğunu söyler.”

İki başparmağımı, bir kitabın sayfalarını aralarmışçasına bey-
nin yarıküreleri arasına soktu. Ortadan geçen birleşim yerinin
gerisinde, gri bir bezelye tanesini andıran küçük bir yumru
gösterdi. “İşte burada,” dedi. “Ruhun makamı.”

Yıllar sonra beyin cerrahisi asistanlığım sırasında her gün
canlı beyinlerle çalışmaya başladım. Ameliyathaneye her gir-
diğimde ayağımdaki plastik saboları mekâna hürmeten çıkara-
sım geliyordu. Akustiğin de rolü vardı: sedye tekerleklerinin
tıkırtısı ya da bir hizmetlinin fısıltısı mekânda yankılanırdı
adeta. 1950’lerde jeodezik panellerden inşa edilmiş, ters çev-
rilmiş bir kâseye benzeyen odanın kendi de yarıküre şeklindeydi.
Burası, Soğuk Savaş dönemine ait radar kubbelerinin ya da
Dounreay nükleer santralinin içeriden kafamda canlanan gö-
rüntüsü gibiydi. Tasarımı, o dönemde teknolojinin sunduğu,
sefalet ya da hastalığın olmadığı yakın geleceğe ilişkin vaatlere
duyulan inancın somutlaşmış haliydi sanki.

Fakat yine de çok fazla hastalık vardı. Hasar görmüş be-
yinlerle günler, geceler boyu çalıştım ve bir süre sonra beyni
de yara bere ve kan revan içindeki diğer organlar gibi tedavi
etmeye alıştım. Kan pıhtılarının suskun bıraktığı felç geçirmiş
inme kurbanları vardı. Kafatasının içinde sinsice büyüyerek
insanın kişiliğini yerle bir eden saldırgan tümörler vardı. Ko-
maya girmiş, katatonik, araba çarpmış, kurşun yemiş, anev-
rizması ya da kanaması olan hastalar vardı. Zihin ya da ruh
kuramları üzerinde düşünmeye pek fırsat bulamıyordum. Ta
ki şefim olan profesör özel bir vaka için kendisine yardım et-
memi isteyene dek.

Ellerimi yıkayıp ameliyat önlüğünü giydiğimde o işe ko-
yulmuştu bile. “Gel, gel,” dedi ameliyat masasını örten yeşil
örtülerin üzerinden bana bakarak. “Eğlenceli kısma yetiştin.”
Bir örnek giyinmiştik: üstümüzde masayı kaplayan yeşil ör-
tüyle aynı kumaştan ameliyat önlükleri, ağızımızı burnumuzu
kapatan maskeler... Ameliyathane ışıkları profesörün gözlü-
ğünde parlıyordu. “Kafatasına pencere açmak üzereyiz.” İşine

geri dönüp karşısındaki hemşireyle yeniden sohbete koyuldu; bir Amerikan savaş filmi hakkında konuşuyorlardı. Testereyle kafatasını kesmeye başladı. Izgara et kokusunu andıran bir kokuyla birlikte kemiğin üzerinden duman yükseliyordu. Hemşire çıkan tozu bastırıp kemiği soğutmak için kesilen yerin üzerine su püskürtüyordu. Bir taraftan da bir emme tüpüyle, profesörün görüşünü engelleyen dumanı çekiyordu.

Diğer tarafta oturan, yeşil yerine mavi cerrahi takım giymiş anestezi uzmanı bulmaca çözüyor, arada bir örtülerin altına elini uzatıyordu. Masaya mesafeli duran birkaç hemşire, elleri arkalarında, aralarında fısıldaşıyorlardı. “Karşıma geç,” dedi profesör, başıyla masanın diğer tarafını işaret ederek. Gösterdiği yere geçtim, hemşire emme tüpünü elime tutuşturdu. Hastayla –adına Claire diyelim– daha önce tanışmıştım ve tedaviye yanıt vermeyen ağır epilepsiden mustarip olduğunu biliyordum. Masada, pek alışıldık olmasa da, tümör ya da travma hastası değil, dokularında elektriksel dengesizlik olan bir hasta yatıyordu. Yapısal olarak normal ama işlevsel açıdan fazla hassas olan beyni sara nöbetlerinin kıyısında gezinip duruyordu. Normal beyin etkinliğinin –düşünme, konuşma, hayal gücü, duyulanma– beyinde müziğin ritmi gibi akıp gittiğini düşündüğümüzde, nöbetleri patlama tarzında sağır edici parazitlere benzetebiliriz. Bu nöbetler Claire için o denli zorlayıcı, korkutucu ve güçten düşürücüydü ki onlardan kurtulmak için hayati risk taşıyan bu ameliyatı kabul etmişti.

“Temizle,” dedi profesör. Elimdeki emme tüpünü cerrahi testerenin üzerine doğru tutmam için kaydırdı. “Nörofizyologlar nöbetlerin tam şuradan kaynaklandığını söylüyorlar.” Kafatasının üzerine forsepsle hafifçe vurdu; porselen üzerine düşen bozuk para sesi gibi bir ses duyuldu. “Nöbetlerin kaynağı işte burası.”

“Yani nöbetlerin kaynağını kesip çıkaracak mıyız?”

“Evet ama odak, konuşma alanına çok yakın. Hasta ameliyattan sonra konuşamazsa bize müteşekkir kalmayacaktır.”